

za študijo o slovenskem kozolcu, ki mu je bila še posebej pri srcu, saj se je k njej vrnil potem, ko je to tematiko obravnaval že v samostojni knjigi Kozolec na Slovenskem, 1931. leta. Zato ni nič čudnega, da je zapustil še pomembno rokopisno gradivo in naša dolžnost je poskrbeti za to, da to zapuščino tudi objavimo. Prav tako je naša dolžnost tudi, da celovito in poglobljeno ocenimo njegovo delo, česar do sedaj, morda ravno zaradi izredne obsežnosti in bogastva njegove zapuščine, še vedno nismo storili, čeprav smo njegovo delo prikazovali že ob njegovi petdesetletnici, sedemdesetletnici ter ob njegovi smrti.

Prof. Melik je bil izredno širok duh, ozka specializacija mu je bila tuja. Čedalje bolj tudi spoznavamo, da enotnost geografije zanj očitno ni bila nikoli problem, za katerega bi bilo treba dokazov. Zanj je bilo samo po sebi umevno, da je proučeval geografsko okolje v široki pokrajinski luči in z vsemi posledicami naravnega okolja na udejstvovanje človeka in družbe.

Poleg tega, da nam je prof. Melik zapustil vpeljane geografske ustanove in publikacije in da nam je zapustil neverjetno obsežen ter bogat znanstveni opus, nam je zapustil še veliko več: vzor neutrudnega raziskovalca, zgled poštenega ustvarjalnega delavca ter lik velikega Slovenca in Jugoslovana. Malo je mož, ki bi imeli tako bogato duhovno življenje. Naj bo svetel zgled nam vsem, bodočim generacijam študentov, posebno pa mladim znanstvenim delavcem.

Darko Radinja

Vladimir KLEMENČIČ

UDK 323.15 (497.12.): 711.4

SLOVENSKA IN ITALIJANSKA NARODNA MANJŠINA V LUČI URBANIZACIJE IN ODPORTE JUGOSLOVANSKO-ITALIJANSKE DRŽAVNE MEJE*

S splošnim ekonomskim napredkom, ki je po drugi svetovni vojni bolj ali manj zajel celotno Evropo, se je uveljavilo mednarodno tržno usmerjeno blagovno gospodarstvo. Zelo hitro se stopnjujeta blagovna menjava in tranzit blaga med posameznimi deli Evrope, med skupinami držav in med posameznimi državami preko državnih meja. Ker je tempo gospodarskega razvoja med posameznimi deli Evrope ali med posameznimi evropskimi državami neenak, neenak je pa tudi znotraj samih držav, se je pričelo odvijati močno migracijsko gibanje prebivalstva s pretakanjem delovne sile na sezonska dela v smeri od Južne proti Zahodni, Srednji in Severni Evropi. Istočasno pa so se zaradi potreb prebivalstva po rekreaciji izoblikovali turistični tokovi prebivalstva v obratni smeri, in sicer iz držav Zahodne, Srednje in Severne proti Južni Evropi. Vse to pa spremlja oblikovanje gospodarsko močnejše razvitih teritorijev, ki so hkrati tudi področja koncentracije ali zgostitve prebivalstva in delovnih mest.

S stopnjevanjem odvijanjem tokov blagovnega in osebnega prometa izgubljajo državne meje svojo funkcijo razdvajanja držav in dobivajo funkcijo gospodarskega, političnega ter kulturnega povezovanja med državami. Obmejna območja na obeh straneh meje, ki so bila zaradi zaprtosti meje še nedavno večinoma gospodarsko slabše razvita kot notranji deli držav, dobivajo z odpiranjem meja novo funkcijo gospodarskih inovacij, ki je izražena z urbanizacijo podeželja in z oblikovanjem novega tipa tako imenovane "obmejne regije".

Za obmejne regije je značilno že tako močno gospodarsko in kulturno prepletanje območij z obeh strani odprte meje, da se funkcije obmejnega povezovanja prebivalstva in krajev obmejnih območij že izražajo v zunanji podobi pokrajine.

Ker evropske državne meje večinoma ne potreka po etničnih mejah posameznih narodov in žive deli posameznih narodov ob meji v sosednji državi, so z nastajanjem obmejnih regij ob odprti meji problemi zaščite evropskih manjšin vedno bolj politično aktualni za celotno Evropo.

*Iz knjige: Slovenci v Italiji po drugi svetovni vojni. Ljubljana, 1975. str. 505 - 516.

NARODNOSTNO MEŠAN4 OZEMLJA, POSELJENA S SLOVENC V ZAMEJSTVU IN ITALIJANI TER MADŽARI V S.R.SLOVENIJI

Večje število evropskih nacionalnih manjšin je zakonsko nezadovoljivo zaščitene ali pa zakonsko sploh niso zaščitene, zato so pogosti politični spori med obmejnimi državami, med manjšino in večinskim narodom ali pa med manjšino in državo, v kateri nacionalna manjšina prebiva.

Konflikti med manjšinami in večinskimi narodi v obmejnih regijah ob odprti meji zaradi mednarodne prometne geografske pomembnosti ne ovirajo več samo gospodarski in družbeni razvoj prizadete manjšine in večinskega naroda, obmejne dežele, marveč tudi kvarno vplivajo na gospodarski in družbeni razvoj v vseh tistih deželah in državah, ki so soodvisne od normalnega pretakanja njihovega blaga in prebivalstva prek obmejnih regij ob odprtih evropskih mejah (1).

SLOVENSKA IN ITALIJANSKA MANJŠINA OB JUGOSLOVANSKO-ITALIJANSKI MEJI

Značilnost meje

Jugoslovansko-italijanska državna meja poteka tako, da ne prekriva meje med etničnim ozemljem slovenskega in italijanskega naroda. Vzdlj celotnega vzhodnega obmejnega ozemlja Julijske krajine in Furlanije so Slovenci kot nacionalna manjšina pomešani z večinskim narodom - Italijani, v slovenski in hrvaški Istri pa so Italijani kot nacionalne manjšina pomešani z večinskim narodom - Slovenci in Hrvati.

Položaj obeh manjšin, italijanske v Jugoslaviji ter slovenske v Julijski krajini in Furlaniji, je ozko povezan s funkcijo odprte meje in s celotnim gospodarskim in socialnim razvojem, kar se izraža v procesu razkroja statične agrarne in z nastajanjem mobilne urbane družbe ter z oblikovanjem urbanega tipa obmejne regije ob italijansko-jugoslovanski meji. Seveda je odločilnega pomena za položaj in obstoj nacionalnih manjšin v obmejnih območjih možnost njihovega enakopravnega uveljavljanja v urbanizaciji, v socialnem in gospodarskem razvoju in pri planiranju regionalnega razvoja ob možnosti uporabe njihovega jezika v zasebnem in javnem življenju, tako na delu, pri izobraževanju, oskrbi, kulturi, v prometu, pri izpolnjevanju njihovih državljskih obveznosti v javni upravi in v političnem življenju ter v napisih na javnih ustanovah in topografskih napisih na vsem teritoriju, kjer prebiva narodna manjšina kot avtohtono prebivalstvo.

Jugoslovansko-italijanska meja je ena najbolj odprtih meja v Evropi, čeprav razmejuje državi, ki pripadata različnim političnim sistemom z različno družbenopolitično ureditvijo. Meja, ob kateri živi slovenska in italijanska manjšina, nudi s svojimi 58 mejnimi prehodi ugodne prometne zveze med kraji obmejnih območij na obeh straneh meje med Jugoslavijo in Italijo, hkrati pa tudi zveze med evropskimi državami. Ob jugoslovansko-italijanski meji je namreč ugoden prehod iz Sredozemlja v kontinentalni del Evrope. Obmejni prehodi med Italijo in Jugoslavijo na območju SR Slovenije posredujejo najugodnejšo prometno zvezo med Jugoslavijo in Italijo ter med gospodarsko hitro se razvijajočo industrijsko Severno Italijo ter Jugovzhodno in Vzhodno Evropo in z nekaterimi državami Srednje Evrope, kar daje funkciji odprte meje mednarodni značaj. Prek mejnih prehodov na italijansko-jugoslovanski meji se pretakajo tudi mednarodni turistični tokovi med evropskimi državami kot tudi delovne sile iz manj razvitih v bolj razvita evropska področja.

Mejni prehodi se razlikujejo po funkciji. Devet prehodov je meddržavnega in mednarodnega značaja. Ti služijo osebnemu prometu na meddržavni in mednarodni ravni. Enajst mejnih prehodov ima značaj stalnih maloobmejnih prehodov. Ti prehodi služijo za prehajanje meje le prebivalstvu obmejnih območij. Poleg teh je še nekaj sezonskih turističnih prehodov v alpskem sevetu, ki služijo planincem, in nekaj sezonskih, na k&rti neoznačenih prehodov, ki služijo le dvolastnik-om zemlje z obeh strani državne meje (2, 3, 4, 5, 6).

REGIONALNI PROBLEMI MANJŠIN OB ZAPRTI MEJI

Zaprta meja med državama je znak ali posledica večjih političnih trenj med njima. V obmejnih območjih ob zaprti meji so manjšine izolirane od matične države in običajno podvržene političnim in gospodarskim pritiskom, ki se jim zaradi oddvojenosti od matičnega naroda težko upirajo. Najbolj prizadete so obmejne manjšine, pri katerih prevladuje agrarna struktura. Tem je zaradi pritiskov večinskega naroda onemogočena socialna mobilnost in oblikovanje urbane strukture prebivalstva; manjšina z

urbano strukturo prebivalstva se namreč laže upira pritiskom raznarodovanja.

Z novo razmejitvijo med Jugoslavijo in Italijo po drugi svetovni vojni sta se nekdanji gravitacijski zaledji centralnih krajev Trsta in Gorice razdelili med dva državna teritorija, kar je neposredno v prvih letih po drugi svetovni vojni, ko je bila meja še bolj ali manj zaprta, gospodarsko in socialno močno prizadelo obir.ejo prebivalstvo, zlasti pa manjšine, ki se niso mogle vsakodnevno povezovati s svojima matičnima državama. Slovensko in italijansko prebivalstvo z jugoslovanske strani je izgubilo zaposlitev v Trstu, Trbižu ali v Gorici v Italiji. Ker na jugoslovanski strani tedaj še ni bilo industrije in večjih krajev zaposlitve, si je moralo slovensko prebivalstvo iskati zaposlitev v notranjosti Slovenije. Italijansko prebivalstvo pa se je iz obmejnih delov Jugoslavije izseljevalo v Italijo, kar je prispevalo k zmanjšanju števila pripadnikov italijanske manjšine v Jugoslaviji. Ker se je italijansko prebivalstvo iz Jugoslavije v velikem številu naselilo na s Slovenci poseljenih območjih Tržaške in Goriške pokrajine, je to prispevalo k povečanju nacionalne pomešanosti prebivalstva v teh dveh pokrajinah.

Tudi kmetje na jugoslovanski strani meje, ki so pred zaprtostjo meje zalagali s svojimi pridelki tržaški in goriški trg, so se z velikimi težavami prilagajali novim tržnim pogojem v Jugoslaviji. Spremenjeni pogoji ob zaprti meji so imeli negativne posledice tudi na italijanski strani v trgovini centralnih krajev, zlasti Trsta in Gorice, ki sta med vojno oskrbovala široka območja, ki danes pripadajo Jugoslaviji. Stagnacija trgovine in drugih gospodarskih funkcij je silila prebivalstvo tržaške in goriške pokrajine k izseljevanju. Ob tem je bila prizadeta tudi slovenska manjšina. Številni Slovenci so se morali izseliti v prekmorske države. V novem okolju so se morali odpovedati svoji nacionalni kulturi in podvreči asimilaciji. To je prispevalo k zmanjšanju števila pripadnikov slovenske manjšine v Julijski krajini in Furlaniji (2).

REGIONALNI PROBLEMI MANJŠIN OB ODPRTI MEJI

S stopnjevanjem tokov blagovnega in osebnega prometa prek odprte jugoslovansko-italijanske meje je v obmejnih krajih napredovalo gospodarstvo, povezano s tem se je tudi izboljšala struktura prebivalstva. K ugodnejšemu razvoju obmejnih območij prispeva tudi Videmski sporazum o maloobmejnem prometu, ki zagotavlja ugodne možnosti za menjavo blaga med obmejnimi kraji obeh obmejnih držav. K živahni povezanosti prebivalstva z obeh strani meje prispevajo tudi pravno urejeni dvolastniški odnosi, ki omogočajo obmejnemu prebivalstvu obdelavo lastne zemlje prek državne meje (3).

Na obeh straneh državne meje nastaja poleg obmejnih služb še vrsta uslužnostnih dejavnosti (trgovina, špedicijska služba itd.). Postopoma se na obmejna območja naseljujejo tudi novi industrijski obrati.

Mednarodna tranzitna pomembnost mejnih prehodov pospešuje gradnjo cest in modernizacijo infrastrukture na obmejnih območjih z obeh strani državne meje. Obojestranski interes obmejnega prebivalstva po dobrih prometnih zvezah med obmejnimi kraji Italije in Jugoslavije se izraža v usklajevanju načrtovanja regionalnega razvoja med SR Slovenijo in obmejno regijo Julijsko krajino in Furlanijo.

To vzajemno regionalno-plansko oblikovanje in opremljanje obmejnega prostora postopno izboljšuje pogoje za poselitev prebivalstva v obmejnih krajih. Ves ta gospodarski in regionalni razvoj priteguje k poselitvi obmejnih krajev pripadnike večinskih narodov iz bolj ali manj oddaljenih krajev iz notranjosti Jugoslavije in Italije (2,7). Pri avtohtonem prebivalstvu, pri pripadnikih manjšin, hitro razpada stara agrarna struktura in se oblikuje struktura mobilne urbane družbe. To lahko zasledimo pri italijanski manjšini na Koprskem v Jugoslaviji kakor pri slovenski manjšini v Italiji na Tržaškem in Goriškem in v Kanalski dolini (7,8). Zaradi zaostajanja gospodarskega razvoja v Beneški Sloveniji se mora tamkajšnje slovensko prebivalstvo izseliti v bližnje centralne kraje izven slovenskega etničnega ozemlja ali pa si mora iskati kruha na sezonskem delu v inozemstvu. Zato se je v Beneški Sloveniji v zadnjih dveh desetletjih močno skrčilo število prebivalstva, ostalo prebivalstvo, ki se ni izselilo, pa je ostalo večinoma agrarno (9).

Na gospodarsko razvitih obmejnih območjih Jugoslavije, na Koprskem in Goriškem, ter na Tržaškem, Goriškem in v Kanalski dolini v Italiji, se je številčno povečala dnevna migracija delovne sile med kraji podeželja in mest. To je prispevalo k oblikovanju dnevne migracije delovne sile po odprti meji ločenih urbaniziranih območij na obeh straneh meje (7,10).

Na obmejnem območju alpske Zgornje Soške doline v Jugoslaviji se je po daljšem razdobju gospodarske stagnacije ali zaostajanja za razvojem drugih obmejnih območij po drugi svetovni vojni pričel razvoj industrije in turizma. Na območju Tolmina, Kobarida in Bovca so se ustvarila nova manjša jedra regionalne zgoščitve prebivalstva in gospodarstva. Boileaujeva ugotavlja z metodo statističnega vzorca, da je med prebivalstvom urbaniziranih območij Trsta in Gorice doseljenega več kot 20% prebivalstva, rojenega v krajih izven provinc sedanjega kraja bivanja (7).

Na urbaniziranem območju Nove Gorice je leta 1953 živel 18 959 prebivalcev; to število je do leta 1969 naraslo na 27 689. Delež kmečkega prebivalstva se je od 12% v letu 1953 znižal na manj kot 5% v letu 1969. V širšem delu območja Nove Gorice je znašal delež kmečkega prebivalstva leta 1953 26%, leta 1969 pa le še 15%. Na urbaniziranem koprskem območju je leta 1953 živel 11 385, leta 1969 pa že 22 283 prebivalcev. Delež kmečkega prebivalstva se je od 17% v letu 1953 znižal na manj kot 15% v letu 1969, v večini krajev pa celo na manj kot 10% (2).

Jugoslovansko-italijanska meja seka v severnem alpskem delu enotno prirodnogeografsko območje porečja Soče, v srednjem delu kraško področje, v južnem delu pa poteka meja po morju.

Pri urejanju okolja na obmejnem območju alpskega sveta se uveljavljajo težnje po skupnem in vzajemnem oblikovanju naravnih parkov. V ta načrt oblikovanja naravnega parka se v okviru organizacije "Alpe-Adria" poleg obmejnih regij Italije in Jugoslavije vključuje tudi dežela Koroška v sosednji Avstriji. Kot problem vzajemnega urejanja prostora so hidrocentrale in industrija na območju povodja Soče v Jugoslaviji, ki onesnažujejo vode in vplivajo na vodni pretok v posameznih razdobjih. Obmejnemu prebivalstvu je skupen problem tudi oskrba z vodo. S tem je povezano vprašanje talne vode v Posočju in podzemno tekočih voda na Krasu. Vse bolj je pa tudi v ospredju onesnaženje morja v Tržaškem zalivu.

Po državni meji razdvojene prirodnogeografske in gospodarsko-geografske enote narekujejo skupno urejanje človekovega okolja na obmejnih območjih na obeh straneh meje po načelih regionalnega planiranja prek meje. Skupno planiranje obmejnih območij izključuje škodljive posledice enostranskih posegov na obmejnem območju ene države. Tak način planiranja povezuje interese prebivalstva v obmejnih območjih ne glede na njihovo pripadnost nacionalni manjšini ali večinskemu narodu. Na urbaniziranem, prostorsko tesno povezanem območju Nove Gorice v Jugoslaviji in Gorice v Italiji, se izraža odprtost meje v številnih mejnih prehodih, ki zagotavljajo prebivalstvu možnost prehoda prek meje iz vasi v vas, iz ulice v ulico, kot je to možno v mestih, katerih celotni teritorij pripada le eni državi. Podobna je povezanost ožjega in širšega urbaniziranega zaledja Trsta s sosednimi urbaniziranimi območji Sežane in Kopra v Jugoslaviji.

Vse te oblike povezanosti obmejnih območij z obeh strani meje, tako na urbaniziranih kot na turistično rekreativnih območjih, ki predstavljajo prek odprte meje dele območij funkcionalno enotne obmejne regije, so izraz nove gospodarske delitve prostora, pogojene z odprtostjo jugoslovansko-italijanske meje.

MANJŠINE, URBANIZACIJA IN REGIONALNO PLANIRANJE OB ODPRTI MEJI

Odprta meja je poseben dejavnik povezovanja italijanske manjšine v SR Sloveniji in SR Hrvatski z matično Italijo in slovenske manjšine v Italiji s Slovenijo, saj jima daje možnost vsakodnevnega svobodnega gibanja prek meje. Na območjih ob odprti jugoslovansko-italijanski meji se z vzajemnim, čeprav še ne preveč hitrim in učinkovitim urejanjem skupnih regionalno-prostorskih problemov ter problemov človekovega okolja med Italijo in Jugoslavijo, ustvarja za poselitev in življenje urbanega tipa prebivalstva vse bolj privlačna "obmejna regija". Zagotovljene so potrebe urbane družbe z razmeroma ugodnimi pogoji za delo, izobraževanje, oskrbo, rekreacijo ter dobre prometne zveze (11).

Za italijansko manjšino v Jugoslaviji ter slovensko v Italiji, ki sta večinoma že obe motorizirani, je še posebej pomembna prometna povezanost prek številnih mejnih prehodov, kar pogojuje možnost vsakodnevnega gibanja med kraji obmejnih območij obeh držav. Obmejno prebivalstvo ob jugoslovansko-italijanski meji stanuje v enem, dela v drugem, prosti čas pa izkorišča z nakupi, kulturnim ali športnim izživljanjem ali s pravim oddihom na tretjem ali četrtem kraju. Vsi ti kraji so prostorsko bolj ali

manj oddaljen! drug od drugega. Velik del obmejnega prebivalstva si je izoblikoval radij svojega dnevnega gibanja tako, da prebiva in dela na eni strani, prosti čas pa lahko izkorišča na drugi strani meje. Prebivalstvo urbaniziranega območja Trsta in Gorice si je izoblikovalo svoja gravitacijska zaledja rekreacije v sosednji Istri, na Krasu in na območju Alp v Jugoslaviji. Za Slovence iz teh območij so značilnosti obiski sorodnikov in znancev v obmejnih krajih na jugoslovanski strani. Prebivalstvo iz obmejnih krajev Italije potuje prek meje v nakupovalne centre v neposredni bližini meje na jugoslovansko stran, prebivalstvo z jugoslovanske strani pa kupuje blago v Trstu, Gorici, Vidmu ter v drugih manjših krajih na italijanski strani (12). Pripadnikom nacionalnih manjšin omogoča odprta meja in dobra prometna povezanost tudi kulturno izobraževanje. Udeležujejo se kulturnih prireditev v matični državi.

Za življenje obmejnih manjšin in jačanje njihove nacionalne zavesti so pomembni tudi izobraževalni seminarji za slovenske učitelje iz Italije v Sloveniji in obratno za italijanske, ki živijo v Sloveniji, v Italiji. Ne nazadnje je omeniti tudi športna srečanja, ki jih prirejajo športna društva obmejnih krajev. Za kulturno izobraževanje prebivalstva slovenske manjšine v Italiji in italijanske manjšine v SR Sloveniji je posebej pomembna možnost vsakodnevne nabave vseh oblik informacij prek radia in televizije, v obliki dnevnega časopisa, revij in knjig iz matičnih držav.

Regionalna urbanizacija in oblikovanje urbane strukture prebivalstva na širokem podeželju, ki prinaša nove oblike življenja in nove zahteve prebivalstva v prostoru, odpira nove vidike zaščite nacionalnih manjšin. Ker prostorsko urbanizacijo in nove načine življenja urbane družbe urejajo v sodobnem svetu z instrumenti regionalnega prostorskega planiranja, mora biti slednje tako zasnovano, da ščiti tudi manjšino pred raznarodovanjem na njenem naseljitvenem prostoru.

V Jugoslaviji, kjer živi poleg jugoslovanskih narodov še veliko število narodnosti, so načela zaščite narodnosti že vgrajena v ustavne določbe in s tem tudi v vse oblike regionalnega, socialnega in družbenega planiranja. Na območju Jugoslavije, kjer živi italijansko prebivalstvo pomešano s slovenskim in hrvaškim, so v občinskih statutih in v statutih krajevnih skupnosti opredeljene pravice in zaščitni ukrepi za italijansko manjšino. Na območju SR Slovenije, na Koprskem, je v vseh krajih, kjer živi italijansko prebivalstvo, zagotovljena uporaba italijanskega jezika v prav vseh oblikah zasebnega in javnega življenja. Dvojezičnost se manifestira tudi navzven s slovensko-italijanskimi topografskimi napisi in dvojezičnimi napisi na javnih zgradbah. Dosledno poučevanje italijanskega jezika v slovenskih ter slovenskega v italijanskih osnovnih in srednjih šolah je ustvarilo bilingvizem tako pri manjšini kot pri večinskem narodu do take mere, da sporazumevanje v obeh jezikih med Slovenci in Italijani ne predstavlja več nobenih težav v dnevni komunikaciji (8).

Medtem ko pomeni za obstoj slovenske manjšine v Italiji odprta meja in možnost povezovanja z matičnim slovenskim narodom v Jugoslaviji zelo pomemben dejavnik, pa ostaja še vedno odprto vprašanje njene zaščite v novih pogojih urbanizacije in v različnih oblikah planiranja. Slovenska manjšina se lahko poslužuje svojega jezika v upravi na nivoju občin le v podeželskih občinah tržaške in goriške pokrajine, ki imajo pretežno večino slovenskega prebivalstva, ne more se pa posluževati svojega jezika v občinski upravi in drugih javnih ustanovah slovensko prebivalstvo mestnih občin Trsta in Gorice. Slovensko prebivalstvo iz celotne goriške in tržaške pokrajine ne more uporabljati svojega jezika v upravnih službah pokrajinskih uradov. Slovensko prebivalstvo teh dveh pokrajin ima možnost šolanja v svojem jeziku v osnovnih šolah, zaradi okrnjene strukture slovenskih srednjih šol pa le v nekaterih tipih srednjih šol. V podeželskih občinah goriške in tržaške pokrajine, ki so poseljene s pretežno večino slovenskega prebivalstva, so dvojezični tudi topografski napisi na javnih zgradbah.

Slovensko prebivalstvo, ki je sklenjeno naseljeno v občinah vzhodnega dela videmske pokrajine, pa ne uživa nobenih nacionalnih pravic (13).

Odprta meja, ki je pospešila gospodarski razvoj v obmejnih krajih, je s poklicno preselitvijo prebivalstva iz kmečkega v nekmečke poklice in z oblikovanjem urbane družbe prinesla izboljšanje socialnega položaja in prispevala k zmanjšanju odseljevanja ter k večji prostorski stabilizaciji pripadnikov nacionalnih manjšin. Z uveljavljanjem urbanizacije se je povečala potreba po prostoru za gradnjo stanovanjskih naselij, regionalne infrastrukture in drugih neagrarnih dejavnosti. Ker je bilo doslej širjenje izrabe zemlje v neagrarne namene, ki je zajelo skoraj celotno podeželje Julijske krajine in Furlanije, povezano z odvzemom zemlje slovenskemu avtohtonemu prebivalstvu, pomeni urbanizacija tudi izpodpiranje slovenskega prebivalstva iz slovenskega etničnega ozemlja ali pa izseljevanje tega v Trst

in Gorico ter v druga manjša mesta z italijansko večino. Hkrati pa je širjenje stanovanjskih naselij, infrastrukturnih objektov in gospodarskih ustanov na odvzeti zemlji pritegnilo večinski narod k poselitvi širokega slovenskega podeželja (14). Ker je zakonska zaščita slovenske manjšine pomanjkljiva in ne zagotavlja dosledne dvojezičnosti v zasebnem in javnem življenju na celotnem s slovenskim avtohtonim prebivalstvom poseljenem ozemlju Julijske krajine in Furlanije, je ogrožena tudi uporaba slovenskega jezika v javnem življenju povsod tam, kjer je bila zemlja nasilno odvzeta slovenskemu prebivalstvu in kjer so nastala nova naselja, novi infrastrukturni objekti in nove gospodarske ustanove (15). K izseljevanju ali h gospodarski stagnaciji s slovenskim prebivalstvom poseljenih območij pa prispevajo tudi posebne določbe o izrabi zemlje za vojaške služnosti (9).

Nasilno odvzemanje kmečke zemlje za urbane namene in omejevanje izrabe zemlje iz različnih vzrokov ustvarja med slovensko manjšino in Italijo napetosti.

Ker je v takem prostoru, kot je obmejna že več ali manj urbanizirana regija na obeh straneh italijano-jugoslovanske meje, širjenje obsega površin v neagrarne namene nujno, se s tem v zvezi večja število takih delovnih mest v neagrarnih službah, ki jih v celoti ne more zasedati domače prebivalstvo z obmejne regije. Zaradi tega se doseljujejo na taka območja pripadniki večinskega naroda iz notranjosti držav, kar ustvarja nacionalno pomešanost prebivalstva.

Napetostim na nacionalno mešanih ozemljih, ki so posledica izrinjanja ali podrejanja jezika manjšine jeziku večinskega naroda, bi se lahko kljub doseljevanju večinskega naroda in širjenju izrabe zemlje v urbane namene izognili z uzakonjenjem dvojezičnosti in polnim spoštovanjem slovenskega jezika v zasebnem in javnem življenju na celotnem, s slovenskim avtohtonim prebivalstvom poseljenem obmejnem ozemlju Italije. To pa lahko zagotovi le enakopravno sodelovanje večinskega naroda s slovenskim prebivalstvom v vseh oblikah regionalnega, gospodarskega in socialnega planiranja na nivoju občin, pokrajin in regije. Tako obliko zaščite manjšine že uživa italijanska manjšina v Istri, v SR Sloveniji in SR Hrvatski v Jugoslaviji.

LITERATURA:

- 1) V. Klemenčič, Sodobni problemi narodnih manjšin v luči prostorske urbanizacije, Sodobnost, Ljubljana 1974, št. 8-9-10, str. 774-778.
- 2) V. Klemenčič, Odprta meja med Jugoslavijo in Italijo ter vloga manjšin, Teorija in praksa, št. 9-10, str. 928-936, Ljubljana 1974.
- 3) M. Jeršič, Odprtost mej kot dejavnik v razvoju slovenskih obmejnih regij, Ljubljana, Inšt. za geografijo univerze, I. del, 1970, str. 132.
- 4) M. Jeršič (Prvi rezultati v rokopisu). Dokumentacija Inštituta za geografijo Univerze v Ljubljani
- 5) M. Jeršič, V. Klemenčič, Aktualni socialno-geografski problemi odprte meje. "Numeri unificati sociologies", Trento XII (1972), 4, str. 63-72).
- 6) M. Jeršič, V. Klemenčič, Topical Problems of Open Boundaries: the Case of Slovenia, "Atti Convegno su problemi e prospettive delle regioni di frontiera", Izd. 1st di Sociologia Internazionale di Gorizia, Trst, LINT, 1973, str. 123 - 157.
- 7) A. M. Boileau, La minoranza Slovena nel Friuli - Venezia Giulia; Aspetti sociologici, Convegno di studio sui problemi della minoranza slovena, Relazione a cura dell' Istituto di sociologia Internazionale di Gorizia.
- 8) V. Klemenčič, Italijanska narodnost v SR Sloveniji po popisih prebivalstva leta 1961 in 1971. "Atti IV incontro geogr. italo-sloveno", (Pordenone, 28.-29. oktobra 1973), "Le minoranze etnico-linguistiche della frontiera italo-jugoslava", Izd. 1st. Geografia Fac. Lingue e lett.stran Univ. di Trieste, Udine, 1974, str. 119-140.

- 9) V. Z. Simonini, Benečija kot gorska skupnost s posebnim statutom in njena posebna vloga v deželi, Slovenska skupnost v Beneški Sloveniji, Zbirka Nadiža, 1, Speter Slovenov-Trst, 1974, str. 29-47.
- 10) V. Klemenčič, Geografija prebivalstva Slovenije, "Geografski vestnik", Ljubljana, 1972, str. 133-157.
- 11) K. Ruppert, F. Schaffer, Sozialgeographische Aspekte urbanisierter Lebensformen, Akademie für Raumforschung und Landesplanung, Hannover, 1973, str. 51.
- 12) I. Vrišer, Le zone d'influenza delle città slovene e delle località centrali con particolare riguardo alle regioni di confine, "Atti IV. incontro geogr. italo-sloveno", (Pordenone, 28.-29. oktobra 1973), I, "Le minoranze etnico-linguistiche della frontiera italo-jugoslava", Ist. Geografia Fac. Lingue e lett. stran Univ. di Trieste, Udine, 1974, str. 141-153.
- 13) J. Jeri, G. Kušej, Pravni položaj slovenske narodne manjšine v Italiji, Slovenci v Italiji včeraj in danes, Slovenci v zamejstvu, Izdaje slovenskega raziskovalnega inštituta v Trstu, Trst 1974, str. 51-86.
- 14) L. Volk, Družbeno-gospodarski premiki in slovenska narodnostna skupnost na etničnem ozemlju na Tržaškem (referat), Mednarodna konferenca o manjšinah v Trstu, od 10.-14. julija 1974.
- 15) K. Siškovič, Predlog za pravno ureditev položaja Slovencev v Italiji, Pravne poti do rešitve problemov Slovencev v Italiji, Slovenci v zamejstvu, Izdaje Slovenskega raziskovalnega inštituta v Trstu, Trst 1974, str. 7-48.
- 16) S. Pahor, Tržaški Slovenci, Geografski obzornik št. 3-4, leto XX, Ljubljana 1973, str. 45-57.
- 17) G. Valussi, Gli Sloveni in Italia, "Atti IV. incontro geogr. italo-sloveno", (Pordenone, 28.-29. oktobra 1973), I, "La minoranze etnico-linguistiche della frontiera italo-jugoslava", Izd. Ist. Geografia Fac. Lingue e lett. stran. Univ. di Trieste, Udine, 1974, str. 5-118 (estr. Trieste, LINT, 1974, str. 118).
- 18) G. Valussi, Il confine nordorientale d'Italia, Ist. di Sociologia Internazionale di Gorizia, serie "Materiali", 3, Trieste, LINT, 1972, str. 338.
- 19) G. Vallusi, Il riassetto amministrativo ed economico dei territori della Venezia Giulia annessi alla Repubblica Socialista Slovena, "Miscellanea", I. (1971), Univ. di Trieste, Fac. Lingue e lett. stran. Udine, Arti Graf. Friul., 1971, str. 243-265.
- 20) G. Valussi, La funzione internazionale del confine italo-jugoslavo, "Quaderni", Centro Studi Economico-Politici, "Ezio Vanoni", Trst, št. 7, julij-december 1973, str. 5-18.
- 21) A. Borme, Položaj italijanske etnične skupine v Jugoslaviji, "Razprave in gradivo", Ljubljana, Inšt. za narodnostna vprašanja, 1966, št. 4 - 5 str. 285 - 314.
- 22) R. Gubert, La situazione confinaria, Ist. di Sociologia Internazionale di Gorizia, Serie "Ricerche", 3, Trieste, LINT, 1972, str. 536.
- 23) A. Lokar, Furlanija-Juljska Krajina: Dežele s funkcijo mostov, "Most", 35-36, tTrst, 1972, str. 84-93.
- 24) P. Nodari, L'area alpino-adriatica come regione centrale di frontiera (Carinzia, Slovenia, Friuli-Venezia Giulia), "Quaderni", Centro Studi Economico-Politici "Ezio Vanoni", Trst, str. 2, januar-junij 1971, str. 12-23.
- 25) E. Ravnikar, Pogled na širši prostor okrog Trsta, "Most", 26-27, Trst 1970, str. 50-57.
- 26) A. Rebula, Kultura v obmejnih pokrajinah: vloga Trsta, "Most", 26-27, Trst, 1970, str. 66-73.

- 27) C. Sambri, Una frontiera aperta. Indagine sui valichi italo-jugoslavi, 1st. di Sociologia Internazionale di Gorizia, Serie "Ricerche", 1, Bologna, Forni, 1970, str. 304.
- 28) E. Sussi, L'emergenza della regione trans-frontaliera Alpe Adria: transazioni "oubbliche" tra Carinzia, Groazia, Friuli-Venezia Giulia e Slovenia, "Atti Convegno sui Problemi e prospettive delle regioni di frontiera", 1st. di Sociologia Internazionale di Gorizia, Trieste, LINT, 1973, str. 135-146.
- 29) Zbornik Mednarodnega študijskega srečanja o vodenju naravnih parkov (Sesljan, 10. novembra 1973), "Most", 39-40, Trst, 1973, str. 1-97.

Ivan GAMS

UDK 911.2: 551.4 +550. 34

O TEKTONIKI PLOŠČ KOT RAZLAGI POTRESOV V ZUNANJIH DINARIDIH*

Furlanski potresi, ki so se začeli 6. maja 1976 s prvim sunkom ob 20^h59 17 ' bodo prišli v anale kot priče nekega dogajanja v zemeljski skorji. Ker so imeli usodne posledice tudi za obmejne kraje v Sloveniji, so tudi pri nas na splošno vzbudili zanimanje za potrese in za razlage, zakaj le-ti nastajajo. Literatura potrese deli na potrese zaradi vulkanizma, lokalnega vdora skladov in na tektonske potrese. Slednji, ki predstavljajo devet desetih vseh potresov na svetu, so nekoliko bolj jasni šele po najnovejših dognanjih geofizike.

Prve štiri mesece se je potresna aktivnost odvijala tako kot običajno pri potresih po svetu. Glavni sunk je imel tudi v furlanskem primeru predhodnika (v angleški literaturi forshock), za glavnim pa so se, kot običajno, zvrstili poznejši stresljaji (aftershocks), ki so bili v naslednjih dneh in tednih vedno redkejši in slabotnejši. Običajno je bilo tudi trajanje. Glavni potres je trajal le nekaj sekund. Ne navadni potek pa so dobili potresni sunki septembra. Začeli so se krepiti, 11. septembra so spet dosegli rušilno moč (5,8 - 5,9 po Richterju). Sunka 15. septembra ob 4^h 15 in ob 10^h21' sta dosegla jakost (6,1 - 6,2), ki je le malo zaostajala za potresom 6. maja. Septembra 1976 ob pisanju tega članka še ni jasno, ali se je že sprostila glavna napetost v zemeljski notranjosti in kako se bo odvijala nadaljnja potresna aktivnost. Gotovo pa je, da pomeni leto 1976 povečano grožnjo za bivanje človeka na prizadetih področjih, ki se sprašuje, kdaj lahko pričakujemo nove potrese in kje. Kako lahko na to vprašanje odgovori naravoslovje?

Najprej si razjasnimo, ali je bil furlanski potres v svetovnem merilu eden večjih, velikih ali celo katastrofalnih. Pomen teh izrazov v raznih knjigah ni enoten. Neenake so tudi skale, v katere razvrščajo potrese. Pri nas se najbolj uporabljata dve. Prva ima ime po ameriškem seizmologu Richterju. Naša se na energijo, ki sprožena v zemeljski globini, povzroči potres (v točki, ki jo imenujemo hipo-center, za razliko od epicentra, kjer so stresljaji na zemeljskem površju največji). Stopnje se določajo glede na zapis vodoravnih premikov, kot ga 100 km od epicentra opravi postavljeni standardni potresomerni aparat. Iz jakosti zabeleženih premikov in oddaljenosti od potresnega središča se izračuna potresna energija. Vsaka naslednja stopnja v Richterjevi skali pomeni 31,6-krat večjo potresno energijo. Na zemeljskem površju se pričnejo potresne poškodbe navadno pri 4,5 R (to je po Richterju). V svetovni seizmologiji označujejo potrese z močjo ~ 7 ali več kot večje potrese, potrese zadnje, osme stopnje pa kot velike potrese. Točnih podatkov o jakosti furlanskega potresa 6. maja še ne vemo, poročajo pa o magnitudi 6.5.

Druga, pri nas še bolj znana skala za klasifikacijo potresov ima ime po treh avtorjih - Mercalli-Canani-Sieberg (skrajšano MCS). Ima dvanajst stopenj, ki se določajo glede na potresne učinke na površju. Potres tretje stopnje MCS ljudje komaj zaznajo. Pri šesti stopnji se začenejo resnejše poškodbe.

*Prirejen članek po prispevku istega avtorja iz Jadranskega koledarja 1977 pod naslovom Furlanski potresi 1976 kot naravoslovci pojav.